

Halász Iván

Milan Hodža

Egy szlovák agrárius politikus és közép-európai gondolkodó

Abstract

Dr. Milan Hodža (1878–1944) was the first prime minister of Czechoslovakia with Slovak origin (1935–1938), but he was active in the public life from the end of 19th century. Before the first world war he was the member of Hungarian parliament and the unofficial advisor of the Franz Ferdinand (Belveder Circle). Hodža this time established the Slovak agrarian democratic political movement and after 1919 he was the deputy president of the Czechoslovak Agrarian Party, which was the most important civic party in the interwar period. Hodža always supported the idea of the cooperation of the Central European countries. Especially important was this idea for him during his emigration under second world war. Hodža did not agree with the pro-Soviet orientation of emigrant president Edvard Beneš and they had many conflicts. Beneš was the winner of this struggle and Hodža emigrated to USA. There he wrote the main publication of his life – the concept of the federation in the Central Europe.

Keywords: agrarian movement; Central Europe; federation; parliament; prime minister;

Milan Hodža vitathatatlanul a legeredetibb és legkonceptiózusabb 20. századi szlovák politikusok közé tartozik. Ő volt egyben az első olyan szlovák származású államférfi, aki elérte a demokratikus politikusok számára elérhető egyik legmagasabb pozíciót és egy ország (Csehszlovákia) miniszterelnöke lett. A pályafutása ugyan tele van érdekes fordulatokkal, ugyanakkor a 20. századhoz képest meglepő konzisztencia jellemzi. Az elveihez többnyire hűséges tudott maradni és a kezéhez sem közvetve, sem közvetlenül nem tapad vér. Ez pedig nem kis teljesítmény a 20. századi politikusok esetében. Igaz, szerencséjére, a két világháború idején nem volt vezető pozícióban, azokat a két háború között töltötte be.

Milan Hodža egy tipikus Turóc megyei szlovák értelmiségi család fia-

ként látta meg a napvilágot 1878-ban.¹ Az apja Ondrej Hodža evangélikus lelkész volt, ugyanúgy, mint a testvére, Michal Miloslav Hodža, aki Ľudovít Štúrral és Jozef Miloslav Hurbannal együtt a 19. századi szlovák nemzeti mozgalom meghatározó alakjai voltak. A nevükhöz kötődik a most is használt szlovák irodalmi nyelv megteremtése, illetve ők voltak az első önálló szlovák nemzeti jellegű politikai demonstráció (az 1848. évi liptószentmiklósi memorandum-gyűlés) és fegyveres megmozdulás (az 1848. évi szlovák felkelés) vezéralakjai is. Milan Hodža tehát egy olyan családban nevelkedett, amelynek számára nagyon fontos volt a szlovák nemzeti elkötelezettség és egyben a szigorúan puritán, illetve konzervatív protestantizmus. Ennek a neveltetésnek a következményei is viszonylag korán jelentkeztek nála. Szlovák nyelvű levelei miatt már a besztercebányai gimnáziumi éve alatt konfliktusba keveredett egyik tanárával. A soproni gimnáziumi évek alatt két éven keresztül nem volt hajlandó március 15-e alkalmából elénekelni a magyar nemzeti himnuszt, ami miatt végül el is kellett hagynia az intézményt. Az érettségi bizonyítványt ezért végül a nagyszebeni német gimnáziumban szerezte meg.²

Felsőfokú tanulmányait a fiatal Hodža a budapesti jogi karon folytatta, annak ellenére, hogy igazából soha nem vonzották a klasszikus jogász-i életpályák. Annál jobban érdekelte viszont a közjog, a politikatudomány, szociológia és a nemzetgazdaságtan. Ezen kívül Asbóth Oszkár szlavisztikai óráira is bejárt. Pesti tanulmányait 1896-ban kezdte, de az első államvizsgáját már a kolozsvári jogi karon tette le.³ Tanulmányait később Bécsben folytatta, ahol filozófiát tanult, s ebből tette le a doktorátust is, igaz, már csak a monarchia létezésének legvégén, 1918-ban.

Egyrészt a mozgalmas közép- és felsőfokú tanulmányai révén, másrészt valószínűleg a vele született nyelvtelenség miatt Hodža lett a nyelvtelen egyik legjobban felkészült szlovák politikus. Az anyanyelvén kívül beszélt magyarul és németül, továbbá megtanult angolul, franciául, románul és oroszul is. A többi szláv nyelv sem állt távol tőle.⁴ Mindez fontosnak bizonyult egyrészt a szellemi horizontja tágítása során, másrészt a politikus, illetve diplomata társaival való kommunikációban, harmad-

¹ A család a szokatlan vezetéknévét a hagyomány szerint az egyik 17. századi őseinek köszönheti, aki egy időre török fogságba került, ahol a fogolytábor török vezetőjétől kapta meg ezt a nevet, amely tanítót, illetve mestert jelent. A fogolytársai is így kezdték hívni, majd a szabadulása után is használta azt. Az első „hodža” egyik lezármozgottja utóbb visszatért az északi-szlovák területekre, ahol szabad földművesként telepedett le és malmot alapított. Akkor már nem tért vissza a család eredeti szlovák nevéhez (Ďurčanský), hanem megőrizte a török ragadványnevet. RUDINSKÝ, J. F.: *Československý štát a Slovenská republika*. Mníchov, 1969. 236.

² HORNÁ, Dagmar: Milan Hodža (životopisná skratka). IN: PEKNÍK, Miroslav (szerk.): *Milan HODŽA – štátnik a politik*. ÚPV SAV, Bratislava, 2002. 25.

³ Uo. 25.

⁴ Uo. 25.

részt a választópolgárokkal való érintkezésben, hiszen a választói között egyes időszakokban nemcsak szlovákok voltak, hanem szerbek, németek és talán néha magyarok is, akikhez a komáromi Jókai ünnepségen egyszer – már csehszlovák miniszterelnökként – magyarul szólalt meg.

Hodža már egészen fiatal kora óta affinitást mutatott az újságírás irányában, ami szintén fontos előny lett számára a tömegtársadalmak korának hajnalán, mivel nagyon komoly dolgokat is képes volt egyszerűen elmagyarázni az újságíróknak. Publikálni még a besztercebányai középiskolai tanulmányai alatt kezdett a *Tanulók Lapjában*, majd a soproni évei alatt a *Gyorsírók Lapjának* egyik szerkesztője lett. Mindkét esetben magyar nyelvű folyóiratokról volt szó. A gyorsírás is hasznos képességévé vált. Budapesti egyetemi évei alatt a németnyelvű *Budapester Abendblatte* parlamenti tudósítója volt. Az Országgyűléssel való „ismerkedése” tehát már ekkor kezdődött, de igazán komollyá akkor vált, amikor ő is képviselő lett. Felismervén a modern újságírás jelentőségét a politikai célok megvalósítási folyamatában viszonylag korán megpróbálta létrehozni saját szlovák nyelvű sajtóorgánumát. Az első általa szerkesztett szlovák nyelvű lap, a *Slovenský denník* (Szlovák Napilap) volt 1900 és 1901 között. 1903-ban azonban már egy jóval sikeresebb lapot tudott indítani, a *Slovenský týždenník* nevű hetilapot, s ez lett az egyik legfontosabb politikai eszköze, legalábbis a dualizmus idején. Ezzel az újsággal az egész korabeli szlovák újságírást képes volt megújítani és dinamizálni.⁵

A fiatal, ambiciózus, tehetséges és a gyakorlati jog iránt nem különösebben érdeklődő Hodža számára soha nem volt kétséges, hogy szlovákként, pontosabban szlovák közéleti személyiségként szeretne érvényesülni. Ez következett a családi háttéréből, a tanulmányaiból és egész habitusából. Ugyanakkor meglehetősen szkeptikus volt a korabeli szlovák nemzeti konzervatív politika állapotával és lehetőségeivel szemben. Evangélikus vallási és kulturális háttere, vezetéknéve, valamint turóci származása elvben sok ponton „rokonította” őt a szlovák szellemi központnak számító Turócszentmárton meghatározó köreivel, de az utóbbiak passzivitása, csodavárása, orosz messianizmus iránti nyitottsága teljesen idegenek voltak a számára. Bár valamivel fiatalabb volt náluk, sokkal közelebb állt hozzá a *Hlas* (Hang) nevű szlovák folyóirat köré csoportosuló modernista, reformista és progresszivisták szlovák értelmisége, amely Tomáš G. Masaryk cseh professzor és realista politikus hatása alatt formálódott ki a 19. század utolsó két évtizedében. A modern politikai áramlatok és a politikai realizmus iránti nyitottságot egyetemista olvasmányai is erősítették benne. Ismerte Ludwig Gumplovicz, Rudolf von Ihering, Gustav Ratzenhofer, továbbá Friedrich Nietzsche, Richard Wag-

⁵ MACHALA, Drahošlav: *Milan Hodža v Slovenskom týždenníku*. IN: PEKNÍK, Miroslav (szerk.): *Milan Hodža – štátnik a politik*. ÚPV SAV, Bratislava, 2002. 41. Machala szerint a szlovák újságírás 1900 és 1918 közötti időszakát nyugodtan a „hodža-i” időszaknak is lehetne nevezni.

ner, illetve Hugh Chamberlain műveit. A szocialista gondolkodók közül főleg Karl Marx és Lassalle érintették meg, az utóbbi talán jobban. Főleg Lassalle azon elmélete ragadta meg, amely az állam fokozatos birtokbavételéről szólt a választójog kiterjesztése (általánossá válása) által.⁶

Hodža azt a társadalmi réteget kereste, amelyre igazán támaszkodni tudott volna a szlovák nemzeti mozgalom, amely réteget egyébként nem önmagában való értéként kezelte. Ő annál tágabb, magasabb rendű humanista és fejlődési keretben szemlélte az emberiség fejlődését. A szlovák nacionalizmus (nemzeti gondolat) inkább azért volt fontos számára, hogy szociálisan, jogilag és politikailag felemelje a szlovák lakosság széles tömegeit. Realisztikusan és tudományosan megalapozva megpróbálta megtalálni azt a politikai irányzatot, amely leginkább megfelelt volna a szlovák nemzeti hagyományoknak, illetve társadalmi sajátosságoknak, mégpedig úgy, hogy egyszerre legyen képes megőrizni a szlovák önazonosságot és beengedni a szlovák közéletbe a modern világ eszméit. Az akkori szlovák körülmények között Hodža nem nagyon hitt a konzervativizmus, liberalizmus vagy szocializmus üdvözítő erejében. Abból indult ki, hogy az arisztokratikus talajból táplálkozó konzervativizmusnak nincs mit konzerválnia az arisztokrácia nélküli szlovák közegben. Egyáltalán nem hitt abban, amit az előző évtizedekben Svetozár Hurban Vajanský szlovák konzervatív realista író és politikus felvázolt a műveiben, nevezetesen abban, hogy a felföldi szlovákajkú nemesség visszatalál a nemzetéhez, és szövetkezve a nemzeti érzelmű értelmiséggel vezetni fogja a szlovák nemzetet.⁷ A politikai liberalizmusban azért nem hitt, mert szerinte az csak a konzervativizmus ellenzéke, amely hatalomra kerülve ugyanúgy viselkedik, mint eredeti ellenfele. A kereskedelmi és ipari érdekek szolgálatán, illetve érvényesítésén alapuló gazdasági liberalizmusnak pedig a szlovák közegben semmilyen alapjai nem voltak a 20. század elején.⁸ Bonyolultabb volt a viszonyulása a szocializmushoz, amely szerinte látszólag alternatívát nyújthatott volna a szlovák szegényeknek, akik a nemzet legnagyobb részét tették ki. A probléma azonban az volt, hogy a szlovákság még nincs a nemzeti fejlettség azon szintjén, hogy a szocializmussal azonosított internacionalizmus világába lépjen. A fiatal Hodža úgy vélekedett, hogy az internacionalizmusba csak a fejlett kultúrájú nemzetek léphetnek be.⁹

Miután Hodža felismerte, hogy a meghatározó korabeli ideológiák alkalmatlanok a szlovák problémák megoldására, az általa tisztelt Masaryk filozófiai és politikai realizmusa felé fordult, amely azonban Hodža szá-

⁶ PAVLŮ, Bohuslav: *Novinár, politik, štátník*. IN: *Milan Hodža publicista, politik, vedecký pracovník*. Zborník. Praha, 1930. 36.

⁷ MACHALA: 41.

⁸ KOLLÁR, Karol: *M. Hodža, hlasizmus a T. G. Masaryk*. IN: PEKNÍK, Miroslav (szerk.): *Milan Hodža – štátník a politik*. ÚPV SAV, Bratislava, 2002. 48.

⁹ Uo. 48.

mára csak gondolkodási kiindulópontot, nem pedig végcélt jelentett. Azaz is tisztában volt, hogy teljesen más az akkori cseh és szlovák társadalom szerkezete, emiatt mások a problémáik, és azok megoldására más eszközöket kell keresni. A szlovák körülményekhez leginkább illő politikai irányzatot a demokratikus agrárizmusban vagy másképpen megfogalmazva az agrárdemokráciában találta meg. Ezen ideológia nyilván nem volt a saját találmánya, hiszen a különböző kisközgazdaságok akkor már több helyen jelentkeztek, de ő volt az, aki ezt a szlovákok körében honosította meg, aztán majdnem negyven éven keresztül színvonalasan képviselte annak értékrendjét. Ebbe az eszmekörbe jól tudott becsatornázni több olyan intézkedést, illetve politikát, amelyeket fontosnak tartott az emberiség és a szlovákság fejlődése szempontjából. A „realista” és gyakorlatias, a parlamenti munkában is viszonylag jártas Hodža ugyanis nem hitt a forradalmakban és egyéb nagy gesztusokban, annál fontosabbnak tartotta viszont a nemzet és társadalom fokozatos gyarapítására törekvő úgynevezett „*apró munkát*”. A dualizmus kori Magyarországot is főleg a választójog demokratizálása révén akarta megreformálni, szociális és nemzeti szempontból egyaránt. Ehhez megint a politikai szempontból öntudatos parasztságon keresztül vezethetett volna a leginkább zökkenőmentes út. A kisközgazdaságokra támaszkodó agrárizmusban a népművelés és a gazdasági felemelkedés zálogát is látta.¹⁰

Hodža nemcsak az eszmék embere volt, hanem nagyon fiatalon bekapcsolódott a gyakorlati politikába, mégpedig viszonylag magas szinten. Először 1905-ban szerzett parlamenti mandátumot, pedig akkor még csak huszonhét éves volt, aztán a házfelosztás miatt 1906-ban ismét meg kellett mérettetnie magát. Mindkét alkalommal egy vajdasági választási kerületben, a délföldi szlovákok és szerbek által lakott kulpini járásban szerezte meg a mandátumot. Az itteni jómódú és öntudatos szlovák gazdák körében először az újságcikkei által vált ismertté. Itt egyébként egy érdekes egymásra találás történt. Az ilyen típusú gazdálkodók voltak ugyanis Hodža szerint azok, akik a demokratikus politikai agrárizmus legszilárdabb bázisát alkothatták. Ők viszont olyan jelöltet láttak Hodžában, akiben összekapcsolódott a föld, illetve a választójogi reform iránti elkötelezettség és a szlovák nemzeti érzület. Az sem mellékes, hogy itt egy olyan választókerületről volt szó, amelyben már korábban is jól tudtak egymással kooperálni a helyi szerbek és szlovákok, és többnyire felváltva indítottak szerb és szlovák jelölteket. A magyarországi nemzetiségek együttműködését propagáló Hodža a szerbeknek is szimpatikus volt, sőt, a helyi németek egy része is rászavazott.¹¹

Hodža éppen akkor került be a budapesti parlamentbe (az országos politika szintjére emelkedett), amikor abban kulminált a válság és esély

¹⁰ Uo. 50–51.

¹¹ KOPČOK, Andrej: *Milan Hodža a dolnozemskí Slováci*. IN: PEKNÍK, Miroslav (szerk.): *Milan Hodža – štátnik a politik*. ÚPV SAV, Bratislava, 2002. 80–81.

volt arra, hogy előbb vagy utóbb komoly politikai változásokra kerül majd sor. Nyilvánvaló volt, hogy előbb, vagy utóbb változás fog bekövetkezni a császári, illetve királyi trónon is. Ferenc Ferdinánd trónörökös már készült is erre a feladatra. Egyik fontos célja a dualizmus centralisztikus irányultságú reformja volt, amelynek végrehajtásához viszont gyengítenie kellett volna a magyarok politikai súlyát. A magyarokkal az egyik további baja az volt, hogy fokozatosan elkezdték veszélyeztetni a hadsereg egységét. A magyarok gyengítéséhez természetesen jól jöttek a nemzetiségi helyzettel elégedetlen magyarországi nemzetiségek.

Ferenc Ferdinánd elsőként az erdélyi román politikusokkal lépett kapcsolatba, mindenekelőtt Alexander Vaida–Voevoda budapesti képviselővel, aki egyik parlamenti beszédében kikelt a közös hadsereg kettéosztása és részleges magyarosítása ellen. Rajta keresztül valamivel később a trónörökös katonai irodája kapcsolatba lépett Milan Hodžával is. Mindez 1907-ben történt, a tragikus végkimenetelű csernovai sortűz után,¹² amely nemcsak az európai közvéleményt, hanem szűk körben a trónörökösöt is felháborította.¹³ Érdekes, hogy a hithű katolikus trónörökös nem az eseményekben érintett, szintén politikusi tehetségnek számító Andrej Hlinka plébánoshoz, a szlovák katolikus néppárti mozgalom születő vezéralakjához fordult, hanem a protestáns és demokratikus Hodzához. Ebben valószínűleg az játszott a főszerepet, hogy Ferenc Ferdinándnak inkább az elemző képességekkel megáldott szakértőre volt szüksége. Hlinka kiváló szónok és agitátor volt, továbbá jó szervező, de semmiképpen sem egy elemző alkat. Németül sem beszélt igazán jól és az államjogi, gazdasági és politikai műveltsége is elmaradt Hodzáétól.¹⁴

Milan Hodža tehát a később belvederei körként¹⁵ elhíresült szakértői-politikusi csoport tagja lett, sőt, idővel egyre közelebb került a trónörököshöz. Ebben valószínűleg nemcsak a műveltsége és felkészültsége játszott szerepet, hanem az is, hogy a trónörökössel általában nem a szlovák szempontokat exponálva kommunikált, hanem mindig az összbirodalmi „osztrák” aspektusokat helyezte előtérbe az érvelésében, ami nyilván

¹² Csernován egy templomszentelésre készültek, amelyre az egyházi hatóságok nem akarták felkérni a helyben népszerű helyi születésű Andrej Hlinka katolikus papot, a későbbi szlovák politikai katolicizmus fő képviselőjét. Ebből zavargások törtek ki, amelyekre a magyar csendőrség több halálos áldozattal járó sortűzzel reagált. A zavargások több résztvevőjét később megbüntették, ami a felháborodás következő hullámát eredményezte.

¹³ GALANDAUER, Jan: *Belvederská epizoda v životě a paměti Milana Hodži*. IN: PEKNÍK, Miroslav (szerk.): *Milan Hodža – štátník a politik*. ÚPV SAV, Bratislava, 2002. 89.

¹⁴ Uo. 89–90.

¹⁵ További tagjai voltak a német Steinacker, a horvát Josip Frank, Paul Rauch és Nikola Mandić, valamint három román politikus: Aurel Popovici, Alexander Vaida-Voevod és Iuliu Maniu. Ezen politikusok többsége aztán fontos szerepet játszott a saját nemzeti politikában, legalábbis, ami a 20. század első felét illeti. Uo. 89.

ván tetszett Ferenc Ferdinándnak.¹⁶ Annak ellenére, hogy Hodža a demokratikus választójog és a mélyreható földreform híve volt. A kapcsolatuk 1907-től tartott egészen 1914-ig. Ezen időszak alatt többször beszélgettek személyesen és Hodža legalább 30 levelet és elemzést küldött a trónörökösnek. Ezekben egyebek mellett a magyarországi belpolitikai eseményekről és a budapesti parlamenti erőviszonyokról tájékoztatta Ferenc Ferdinándot. Néha konkrét javaslatokat is megfogalmazott – 1909-ben például magyarországi románokból, németekből és szlovákokból, illetve magyar keresztényszocialistákból álló kormány kinevezését szorgalmazta.¹⁷ Ugyanebben az évben Hodža a román Maniuval együtt egy memorandumot készített a trónörökös számára, amelyben abból indultak ki, hogy a kisállamoknak nincs igazi jövőjük és emiatt meg kell erősíteni a Monarchia nagyhatalmi pozícióját. Ahhoz azonban akár egy államfordulat segítségével (leginkább az új uralkodó általi oktrojálással) vagy fokozatosan (azaz alkotmányosan) fel kell számolni a dualizmust. Ezt követően Magyarországon be kellett volna vezetni az általános választójogot, amely helyzetbe hozta volna a nemzetiségeket, illetve meg kellett volna törni a vármegyéket is. Ezt kiegészítették volna a közös delegációk hatásköreinek kibővítésével.¹⁸ Végül a többnyire „szlovákul” gondolkodó, de „osztrákul” érvelő Hodža bekerült a trónörökös legszűkebb bizalmi körébe, ami nem volt kis teljesítmény egy ilyen háttérű politikustól. Nem véletlen, hogy a szlovák politikus nagyon csalódott volt, amikor Sarajevóban megölték Ferenc Ferdinándot, aki szerinte az utolsó olyan ember volt az egész Monarchiában, aki talán még egyben tudta volna tartani a birodalmat, igaz, nagyon komoly reformok árán.¹⁹

Az első világháború jelentős részét Hodža Bécsben töltötte. Előtte Veszprémben és Trencsénben volt katonatiszt, de 1915-ben előbb a horvát ügyekkel foglalkozó katonai cenzúrahivatal dolgozója, majd vezetője lett, utána pedig (1916-ban) a bécsi székhelyű osztrák sajtóiroda egyik szerkesztőjeként helyezkedett el. Időközben, 1918-ban a bécsi egyetemen megszerezte a bölcsészdoktorátust is.²⁰ Akkor fejezte be a Csehszlovák szakadás című értekezését is, amely a csehek és a szlovákok nyelvi különválásának ideológiai és politikai okaival foglalkozott. Mai napig ez a munka számít az egyik meghatározó művének. Az előbb említett bécsi tisztségeit valószínűleg jó ottani katonai és politikai kapcsolatainak köszönhette, amelyekkel még a „belvederi” időszakból rendelkezett. De a háború végén Hodža ismét aktivizálódni kezdett a szlovák nemzeti politikában.

Az első világháború előtt Hodža ugyan már kialakította az agrárius

---

¹⁶ Uo. 92.

¹⁷ Uo. 90.

¹⁸ Uo. 91.

¹⁹ Uo. 93.

²⁰ HORNÁ: 26.

politikusi profilját, de külön pártot még nem szervezett. Ehelyett a Szlovák Nemzeti Párt platformját igyekezett felhasználni a saját politikai céljai elérésére is. A háború elején azonban, legalábbis Magyarországon, óvatosnak kellett lennie, nemcsak szlovák aktivitásai, hanem „belvederi” múltja miatt is. Egyébként nagyon nem akarta a háborút, aminek egyik 1914. évi cikkében hangot is adott. Ez a cikk a saját lapjában, a *Szlovák Hetilapban (Slovenský týždenník)* jelent meg 1914. július 17-én. Itt nagyon szkeptikus volt a beteg Monarchia győzelmi esélyeivel kapcsolatban.²¹ Ugyanakkor a háború kitörése után ez a lap is lojalitásra és engedelmességre hívta fel az olvasóit. A Szlovák Nemzeti Párt is hasonlóképpen reagált, de aztán inkább önként felfüggesztette politikai tevékenységét. Így akarta elkerülni a félreértéseket, különböző nyomásokat és további fölösleges nyilatkozatokat.²²

Az impulzív újságíró és realista politikus Hodža is természetesen nagyon visszafogott lett. A háború elején úgy gondolta, hogy „*legjobban a hallgatásunkkal fogunk demonstrálni*”.²³ Hodža igazából 1915-ben lett aktívabb. Egyrészt azért, mert akkor került Bécsbe, ahol Kornel Stodola vezetésével működött a szlovák politikusok egy informális csoportja, amely a Nemzeti Párt passzivitása miatt, valamint sokoldalú fővárosi kapcsolatai miatt egyre nagyobb szerepet kezdett játszani a szlovák politikában. Hodža is e csoport aktív tagja lett. Másrészt azért, mert egyre inkább úgy érezte, hogy az első világháború alakulása akár jót is hozhat a szlovák törekvések számára. Abban még nem volt biztos, hogy a Monarchia halott, vagy csak súlyosan sebesült lesz a háború végén, de azt már sejtette, hogy komoly változások jönnek, amelyekben a kisebb nemzeteknek is nagyobb lesz a mozgástere.²⁴

Az igazán aktív időszak 1918 elején kezdődött. Akkor már sokkal reálisabb kontúrokat kapott a cseh–szlovák együttműködés, amely eleinte egyáltalán nem volt általánosan elfogadott alternatíva, sem a cseh, sem a szlovák oldalon. Hodža sem zárkózott el ettől a gondolattól, de inkább óvatos volt és semmit sem akart elsiettetni.²⁵ Azt viszont belátta, hogy a túrócszentmártoni központ túlzottan passzív és nehézkes, és azt is hamar felismerte, hogy Vavro Šrobár az egyik leginkább akcióképes szlovák politikust, aki 1918 végén Szlovákia teljhatalmú minisztere lett. Hodža már 1918 tavaszán újraindította a *Slovenský týždenník* nevű hetilapot, ezzel pedig komoly eszközt kapott a kezébe. Nem elsőként ugyan, de újraindított lapjában már 1918.

²¹ PEKNÍK, Miroslav: *Milan Hodža a slovenská politika v predvojnových mesiacoch 1914 a v prvom období vojny*. IN: PEKNÍK, Miroslav (szerk.): *Milan Hodža – štátnik a politik*. ÚPV SAV, Bratislava, 2002. 141.

²² Uo. 143.

²³ Uo. 145.

²⁴ Uo. 148–150.

²⁵ HRONSKÝ, Marián: *Budapeštianske rokovania Milana Hodžu a prvá demarkačná čiara medzi Slovenskom a Maďarskom*. IN: PEKNÍK, Miroslav (szerk.): *Milan Hodža – štátnik a politik*. ÚPV SAV, Bratislava, 2002. 159.

május 31-én szorgalmazta egy reprezentatív, főleg a szlovák nemzetiek és a szociáldemokraták együttműködésén alapuló Szlovák Nemzeti Tanács létrehozását. Azt is akarta, hogy a szlovákok aktívan vegyenek részt a nemso-kára magalakuló csehszlovák állam politikai és adminisztratív formálásában. Neki is saját közigazgatási javaslatai voltak, amelyeket továbbított a váltást előkészítő cseh jogászoknak és politikusoknak.²⁶

Ennek ellenére a Nemzeti Tanács létrehozása nagyon elhúzódott, annyira, hogy az általában óvatos Hodžát is kezdte zavarni a késedelem. Végül 1918. október 30-án, tehát két nappal a csehszlovák állam prágai kikiáltása után alakult meg ez a szerv, amely aztán kimondta, hogy a szlovákok is csatlakozni akarnak az új államhoz. Hodža nem volt jelen a sorsdöntő tanácskozáson, mert csak éjszaka érkezett meg Túrócszentmártonba. Igaz, a javaslatára még egy-két módosítást átvezettek a publikálásra váró szövegben. Két héttel később viszont Prágába utazott, ahol ő is az Ideiglenes Nemzetgyűlés tagja lett, valamint megkapta a Szlovák Képviselők Klubjának külügyi bizottsági elnöki posztját. Nem sokat tartózkodott viszont Prágában, mert az előbb említett Szlovák Klub éppen őt javasolta a kormánynak azzal a céllal, hogy követként menjen Budapestre tárgyalni az ottani antant misszióval és Károlyi Mihály kormányzatával. A fő cél a magyar katonaság visszavonása és a pénzügyi-adminisztratív különválás előkészítése volt.²⁷ Ez a szlovákiai közállapotok és az aktuális erőviszonyok tükrében egyáltalán nem volt könnyű feladat és ezzel Hodža is tisztában volt, aki négy tiszttel együtt 1918. november 24-én érkezett meg Budapestre, de csak november 28-án tudta átadni a megbízólevelét Károlyi Mihály miniszterelnöknek.

A budapesti missziója sokáig vitatott volt a csehszlovák politikai körökben, sőt, többször megpróbálták azt felhasználni a lejáratására. Hodžát a prágai kormány küldte Budapestre, anélkül, hogy a csehszlovák kormány hivatalos külügyminisztere, a Párizsban tartózkodó Edvard Beneš egyetértett volna vele. Hodža továbbá beleegyezett abba, hogy Budapesten ne csak ő tárgyaljon, hanem vele együtt, informális vezetése alatt a Szlovák Nemzeti Tanács delegációja is. Ez a magyar félnek kedvező fejlemény volt, amely viszont sokaknak nem tetszett Prágában, ahol a csehszlovák állami szuverenitás potenciális megsértését látták benne. Ugyanakkor azt sem szabad elfelejteni, hogy a frissen megalakult Csehszlovákia nem nagyon rendelkezett akkor még hadsereggel, amellyel el tudta volna foglalni az új állam szlovák részeit. Ezzel Hodža pontosan tisztában volt. Abszolút prioritása emiatt az időhúzás, illetve időnyerés volt addig, amíg az olaszországi csehszlovák légiók megjelennek Közép-Európában, illetve akár egy ideiglenes demarkációs vonal elérése, amely mögött megkezdődhetne az egyre kaotikusabb állapotok közé süllyedő Szlovákia leg-
alább egy részének csehszlovák színű konszolidálása. Valószínűleg ez a

²⁶ Uo. 161.

²⁷ Uo. 161–162.

motiváció, a zavaros körülményekkel és személyes politikusi habitusával együtt eredményezték azt, hogy a tárgyalásai során nem egyszer önállóan cselekedett és Prágát csak értesítette a lépéseiről. 1918. december 6-án Hodža valóban megállapodott a budapesti kormány hadügyminiszterével egy ideiglenes²⁸ demarkációs vonalban,²⁹ amely a mai magyar–szlovák határtól északabbra húzódott és főleg a szlovák többségű területekre vonatkozott.³⁰ Hodža 1919. január elejéig maradt Budapesten, amikor visszatért Csehszlovákiába. Bár az általa kialakított demarkációs vonal kevesebb területet foglalt magába, mint amennyire a születőben lévő állam vezetése pályázott, de ugyanakkor lehetővé tette a határok szempontjából szintén születőben lévő Szlovákia döntő részének magyar katonai kiűritését és a légiosok általi harc nélküli elfoglalását. Komolyabb harcokra ugyanis csak 1919 első felében került sor, de az már egy másik történet.³¹

Csehszlovákia létrejöttékor az éppen negyvenéves Milan Hodža már a legfelkészültebb és a legtapasztaltabb szlovák politikusok közé tartozott, akire ennek megfelelően nagy karrier várt az új államban. Ehhez azonban gyorsan alkalmazkodnia kellett az új körülményekhez, ami alkatilag nem esett nehezére. Az első Csehszlovák Köztársaság a nagy és szervezett politikai tömegpártok versenyére támaszkodó modern állam volt. Ilyen szlovák pártok viszont nem nagyon léteztek a dualizmus kori Magyarországon, legfeljebb bizonyos csírákról lehetett beszélni. Az 1919-es és 1920-as esztendő emiatt Szlovákiában a lázas pártépítés időszaka volt, amelyből Hodža is tevékenyen kivette a részét.

A demokratikus és realista gondolkodású, valamint többnyire a fokozatos megoldásokat preferáló (azaz az apró, de szívós munka híveként politizáló) Hodža már az első világháború előtt rájött arra, hogy a sok tekintetben honorácior jellegű Szlovák Nemzeti Párt túlzottan elavult és megcsontosodott politikai intézmény. A szociáldemokrácia átütő sikeréhez a szlovák közegben viszont hiányzott a megfelelő létszámú szervezett munkásság. A néppárti kezdeményezések pedig katolikus jellegük miatt álltak távol tőle. A szlovák gazdasági és társadalmi liberalizmusnak sem látta sok esélyét. Racionálisan a szlovák demokratikus politika számára a legfőbb potenciális bázist a parasztságban látta. Emiatt kezdett dolgozni annak gazdasági–szociális felemelkedésén és politikai felvilágosításán. Hodža már a 20. évszázad első évtizedében igyekezett létrehozni szlovák parasztegyleteket és megszervezni azok együttműködését. Ez a tevékenysége főleg a fejlettebb Nyugat–Szlovákiában volt sikeres. De az első vi-

²⁸ A párizsi döntések érvényesítéséig szóloán ideiglenes.

²⁹ Ez a vonal Dévény várától húzódott Bazinon, Sereden, Érsekújváron, Verebélyen, Losoncon át tovább a Hernád völgyén keresztül Töketerebes és Homonna irányába. HRONSKÝ: 174.

³⁰ Erről a témáról lásd részletesebben SZARKA László: *Szlovák nemzeti fejlődés – magyar nemzetiségi politika 1867–1918*. Kalligram, Pozsony, 1995. 216–219.

³¹ HRONSKÝ: 177.

lágháború előtt még nem határozta el az önálló szlovák parasztpárt alapítását, ehelyett inkább a Nemzeti Párt ernyője alá próbálta vinni a mozgalmát. Ezzel a párttal ugyanis családilag, mentálisan és szociálisan is sok kapcsolata volt és egyelőre az volt a leginkább működő önálló szlovák politikai szubjektum.³² A konzervatív nemzetiek azonban nem akartak rétegpárttá válni, sem akkor, sem a háború után.

Hodža már 1919 januárjában szervezni kezdte a szlovák parasztegyletek hálózatát, hogy ezzel is megtámogassa a készülő földreformot. Augusztus folyamán pedig a vezetésével létrejött a Nemzeti Republikánus Parasztpárt. Ebben az egyik politikai vetélytársa, Vavro Šrobár is közreműködött, aki szintén politikai bázist keresett a maga számára. Az 1920-as nemzetgyűlési választások során ennek a pártnak sikerült egyesülnie a nemzetiekkel, aminek következtében létrejött a Szlovák Nemzeti és Paraszt Párt. Az együttélés azonban nem tartott sokáig, mert az autonomizmus talaján álló nemzetiek 1921 tavaszán ismét önállósodtak, a parasztpárt viszont bomlásnak indult. A szlovák agrarizmus válságának az elmélyülését végül a jóval szervezettebb cseh agráriusok 1922. évi közbelépése akadályozta meg, akik a szlovák agrárius kezdeményezéseket integrálták az országos jellegű Agrárpártba. A hivatalos neve ugyan a Földműves és Kisparaszt Nép Köztársasági Pártja volt, de mindenki agrárpártról és agrárpártiakról beszélt. Ez volt a két világháború közötti Csehszlovákia egyik legjelentősebb és legbefolyásosabb pártja, amely több miniszterelnököt, sok minisztert és még több hivatalnokot adott az államnak. Elnöke a kompromisszumokra kész Antonín Švehla volt, az alelnöke pedig hosszú éveken keresztül Milan Hodža. A párt szlovákiai szervezete megőrizte bizonyos fokú önállóságát, amelynek megtestesítője a Szlovák Parasztegylet végrehajtó bizottsága volt. Ez főleg a realista és ügyes taktikus szlovák alelnöknek volt köszönhető.³³

Ezzel a lépéssel Hodža stabil helyet biztosított magának a csehszlovák országos politikában. Az agrárpártiak ugyanis húsz éven keresztül minden csehszlovák kormánynak a tagjai voltak. Ezzel szintet is lépett a nagypolitikában és a közigazgatásban. 1919-ben először a belügyminisztérium államtitkára lett, utóbb két alkalommal volt a jogi unifikálásért (egységesítésért) felelős miniszter (1919–1920, majd 1926–1927), szintén kétszer töltötte be földművelésügyi miniszteri posztot (1922–1926, 1932–1935), egyszer volt oktatási miniszter (1926–1929), egyszer pedig külügyminiszter is (1935), és egy alkalommal töltötte be a csehszlovák miniszterelnöki tisztséget (1935–1938).³⁴ Ezen a poszton ő volt az első szlovák származású politikus.

³² KRAJČOVIČOVÁ, Natália: *Program a ciele slovenského agrarizmu v diele Milana Hodžu*. IN: PEKNÍK, Miroslav (szerk.): *Milan Hodža – štátnik a politik.* ÚPV SAV, Bratislava, 2002. 219–220.

³³ Uo. 222.

³⁴ HORNÁ: 26.

Az agrárpárti tagsággal Hodža a szlovák politikában a csehszlovák orientációjú országos establishment részévé vált. Közismert, hogy az akkori szlovák politika háromosztatú volt. A létszámban legnagyobb tömböt a katolikus néppárti autonomisták képezték, az örökellenzéki pozícióban a kommunisták álltak, állami pozíciókat és megrendeléseket viszont többnyire azok kaptak, akik szlovákként az országos (azaz csehszlovák) jellegű pártokban politizáltak. Tipikusan ilyen párt volt az agrárpárt és a csehszlovák szociáldemokrácia.

Hodžának viszont éppen emiatt kellett tisztázni a viszonyát az egyre inkább érzékennyé váló csehszlovák kérdéshez, illetve ezen belül a szlovák autonómia és a csehszlovákizmus ideológiájához. 1918-ban fejezte be a már említett *Csehszlovák szakadás* című könyvét, amelyben tulajdonképpen elmarasztalta a Ludovít Štúr vezette nemzeti mozgalmat, mert (szerinte) politikai okokból elfordult a csehszlovák orientációtól. Hodža 1918 végén ugyan nem szállt síkra az azonnali szlovák autonómiáért, de még a fordulat előtt egy olyan közigazgatási tervet küldött a hatalomváltás lebonyolítását előkészítő cseh politikusoknak és hivatalnokoknak, amely tulajdonképpen egyfajta korlátozott szlovák önkormányzatisággal számolt.³⁵

Aztán 1919-től kezdve egyértelműen és realistán az országos jelentőségű pártokhoz próbálta hozzákötni saját politikai sorsát, azaz tulajdonképpen a kisebb vagy nagyobb intenzitású csehszlovák centralistákhoz. Igaz, soha nem volt elvi és radikális centralista, sőt, az 1930-as években, amikor már érezhető volt a csehek és a szlovákok közötti feszültség, egyfajta regionalista köztes utat próbált megtalálni a centralizmus és az autonomizmus között. Sőt, Hodža a csehszlovákizmus ideológiáját nem etnikai, hanem kizárólag csak állampolgári alapon fogadta el, azaz igazából csak politikai nemzetnek tekintette a csehszlovák nemzetet.³⁶ Ugyanakkor a néppárti értelemben felfogott autonómia gondolatát is ellenezte. Az életével és munkásságával foglalkozó Pavol Lukáč szlovák történész szerint ugyanis „... Hodža a szlovák önállósági törekvések ellenzőjeként lépett fel abból a megfontolásból, hogy az autonómia elfogadásával a szlovákok bizonyos mértékig feladnák annak lehetőségét, hogy befollyással legyenek a csehszlovák állam egészének politikájára. Inkább arra törekedett, hogy minél erősebb legyen a szlovákok képviselte az állam végrehajtó központjában – Prágában (Hodža ismert jelszava: Minden jó szlováknak a kormányban a helye!), és így javuljon Szlovákia Csehszlovákián belüli pozíciója.”³⁷ Lukáč teljesen egyetértett a brit Robert William Seton-Watsonnal, aki annak idején úgy látta, hogy

³⁵ HRONSKÝ: 161.

³⁶ LUKÁČ, Pavol: *Bevezetés. Milan Hodža közép-európaisága*. IN: Milan HODŽA: *Szövetség Közép-Európában. Gondolatok és visszaemlékezések*. Kalligram, Pozsony, 2004. 28.

³⁷ Uo. 31.

„Hodža mindenki másnál korábban felhagyott a provinciális szemléletmóddal, és úgy tekintett a szlovák kérdésre annak minden vonatkozásában, mint Európa egészét érintő fontos tényezőre.”³⁸

Jelentősen módosult Hodža szlovák kérdésről vallott felfogása 1938 után, amikor – a többi vezető csehszlovák politikushoz hasonlóan – ő is emigrációba kényszerült. Nem szabad elfelejteni, hogy éppen a müncheni válság előtti években volt miniszterelnök. Igaz, az általa képviselt Agrárpárt jobbszárnya az 1930-as évek második felétől fokozatosan megpróbált alkalmazkodni az akkori összeurópai tendenciákhoz és elmozdult a tekintélyelvű megoldások felé, de Hodža nem követte ezt a politikai vonalat. Azaz továbbra is demokratikus elkötelezettségű politikus maradt, annál inkább, mert soha nem kívánta Németország közép-európai dominanciáját. A 19. századi cseh František Palackýhoz hasonlóan éppen a német és részben az orosz túlsúly, illetve veszély miatt fogadta el a Habsburg Monarchia létét. Sőt, sokáig szkeptikus volt a kisállamok esélyeivel. Nyilván más volt az optikája, amikor az európai értelemben közepes méretű Csehszlovákia vezető politikusa volt, de az 1938-as kudarc után részben visszatért a korábbi, a közép-európai összefogásra vonatkozó elképzeléseihez.

A teljes képhez hozzátartozik, hogy Hodža viszonylag korán észrevette a kelet-közép-európai régió 1918 utáni végletes megosztásából eredő veszélyeket. A térség az 1920-as években két nagy politikai blokkra szakadt ketté – a Csehszlovákiát, Jugoszláviát és Romániát tömörítő kisantanttra, valamint az első világháborús veszteseket egyre inkább a fasiszta Olaszországhoz hozzákötő római jegyzőkönyv országaira. Hodža hagyományosan jó kapcsolatokkal rendelkezett a délszláv és román agrárius politikusok körében, hiszen korábban többségük vele együtt a budapesti parlamentben vagy a bécsi Belvedere körben szocializálódott. Nyilván nem volt ellenfele a kisantanton belül történő együttműködésnek, de hamar felismerte ennek elégtelenségét és a győztesek kiszorító, blokkoló politikájában rejlő veszélyeket. Még inkább így érezte az 1930-as években, amikor a csehszlovák államot két nagy kihívás érte: a gazdasági világválság következményeinek kezelése, valamint a náci Németország felől érkező fenyegetés. Bár a csehszlovák külpolitika irányítása egyértelműen Edvard Beneš külügyminiszter, majd államfő területe, a mindig is koncepciózus, széles látókörű és hét nyelven jól beszélő Hodža nem akarta hagyni magát kiszorítani erről a területről. Különösen, hogy 1935-ben egy rövid időre ő is külügyminiszter lett, majd miniszterelnökként tovább szolgálta hazáját. Meglepő lett volna, ha ilyen körülmények között nem lépett volna elő saját újszerű koncepciókkal. Mindenekelőtt ilyen volt az 1935 őszi formálódó dunai terve, amely főleg a mezőgazdasági termékekre vonatkozó kvótákra, vámtarifákra, a termelés szabá-

---

³⁸ Uo. 31.

lyozására, illetve hitelezésére vonatkozott. Jobban akarta összehangolni a térség technikai és adminisztratív infrastruktúráját. Egyebek mellett gesztusokat akart tenni a térségben nagy számban élő nemzetiségi kisebbségek irányában is. A terve hosszú távú célja egy közép–európai gazdasági egység felé történő haladás volt, amely a jövőben akár vámuniót is alkothatott volna.³⁹ Ez a terv egészen 1937-ig szerepelt a különböző tárgyalások napirendjén, de végül nem valósult meg. Az események pedig teljesen más – a világ és a térség szempontjából jóval tragikusabb – irányt vettek. Németország növelni kezdte a térségen belüli gazdasági jelenlétét és egyúttal a politikai nyomását is. Csehszlovákia pedig egyre inkább elszigetelődött a térségben.

Hodža 1938 szeptemberéig, azaz müncheni válságig volt miniszterelnök. A válság napjaiban Syrový tábornok váltotta őt fel ezen a poszton. A volt kormányfő először visszavonult, aztán elment Svájcba, ahol az egészségét próbálta rendbe hozni. Az emigráns politikában 1939-ben kezdte aktivizálni magát, akkor már Párizsban, amely Franciaország eleste előtt a különböző európai emigránsok gyülekezőhelye volt. Az emigráció kezdetén Hodža kritikus volt a lemondott államfő, Beneš korábbi kül- és belpolitikájával szemben. Az utóbbi kritika főleg a cseh–szlovák kapcsolat kezelésére vonatkozott, hiszen Beneš közismert volt hajthatatlan centralizmusáról és arról is, hogy a csehszlovák nemzetegységet tudományos tényként kezelte. Ezzel szemben Hodža egyre inkább úgy látta, hogy Szlovákiának valóban szüksége van közjogi autonómiára. Ebből logikusan következett, hogy elfogadta a szlovák autonomisták által 1938. október 6-án kikiáltott autonómiát, amelyet egyébként nemcsak a szlovák demokratikus politikusok többsége, hanem az akkori prágai kormányzat is tudomásul vett. Végül is az autonómia mögött a szlovák politikai pártok zsolnai megállapodása és a prágai parlament döntése állt.⁴⁰ Hodža azonban egyáltalán nem volt a szlovák önállóság híve, hiszen pontosan tisztában volt azzal, hogy egy ilyen kisállam mennyire kiszolgáltatott lesz a nagyhatalmaknak, illetve a szomszédoknak, valamint kételyei voltak a német élettérhez alkalmazkodó kisállamok demokratizmusát illetően is.

Az emigráns politika színpadára a második világháború hivatalos kitörése után lépett, amikor Lengyelország megtámadása után Nagy-Britannia és Franciaország is hadba lépett. A csehszlovák emigrációt szervező volt államfő Beneš viszont akkor (a fenti okokból is kiindulva) igyekezett mellőzni a volt kormányfő Hodža személyét az emigráns szervek kreálása során. Ezért 1939. november 22-én Hodža néhány más

³⁹ ZEMKO, Milan: *Stredná Európa v politických koncepciách Milana Hodžu a Edvarda Beneša za druhej svetovej vojny*. IN: PEKNÍK, Miroslav (szerk.): *Milan Hodža – štátnik a politik*. ÚPV SAV, Bratislava, 2002. 328–329.

⁴⁰ MICHÁLEK, Slavomír: *Hodža a Osuský, názory a pozície v rokoch 1939–1941*. IN: PEKNÍK, Miroslav (szerk.): *Milan Hodža – štátnik a politik*. ÚPV SAV, Bratislava, 2002. 305.

szlovák emigráns politikussal együtt Párizsban megalakította a Szlovák Nemzeti Tanácsot. Ebben egyebek mellett az emigrációban lévő mérsékelt néppártiak is helyet foglaltak, mert a volt kormányfő szerint ezt a szárnyat sem lehetett kihagyni a demokratikus szlovák emigráció szervezéséből.⁴¹ Ez a szerv nem foglalt állást a csehszlovák államisággal szemben, de a szlovákok helyét a jövőben újjászerveződő államban teljesen másként látta, mint a Beneš körül szerveződő csoport. Később a szervezkedéséhez olyan csehszlovák csoportok is csatlakoztak, amelyek elégedetlenek voltak a volt államfő politikai irányvonalával.

A két politikus között komoly küzdelem kezdődött el, amelyből végül Beneš került ki győztesen. Sőt, az államfőnek nemcsak Hodžát, hanem egy másik szlovák politikust és diplomatát, a hosszú éveken át párizsi követként szolgáló Štefan Osuský⁴² is sikerült marginalizálni, aki kezdetben Hodža szövetségese volt és 1939-ben központi szerepet játszott a csehszlovák állam külföldi továbbélésének szimbolizálásában, valamint az emigráns fegyveres erő szervezésében. Teljesen ugyan Beneš sem tudta mellőzni Hodžát, hiszen az emigrációban ő volt a második legfontosabb egykori közjogi méltóság, de csak az emigráns parlamenti-képviselői szervként formálódó, egyébként korán súlytalanná váló Nemzeti Tanács alelnöki posztjával bízta meg. Hodža ugyan elfogadta ezt a posztot, de ténylegesen már nem vett részt a szerv munkájában.⁴³ Ettől függetlenül 1940-ben és 1941 első felében még Nagy-Britanniában maradt, ahol népszerűsíteni próbálta a koncepcióit, de a Beneš vezette csehszlovák emigráns szervek stabilizálásával és szövetségesek általi elismerésével fokozatosan elvesztette a mozgástér maradékát is. Végül 1941 őszén az USA-ba távozott, ahol egészen az 1944-ben bekövetkezett haláláig élt. Itt sem volt passzív, de egyrészt egyre súlyosabb egészségügyi problémákkal küszködött, másrészt már nem állt mögötte számottevő és reprezentatív politikai csoport. Az amerikai külügyminisztériumban főleg a szovjetbarát politikával szemben bizalmatlan konzervatívabb diplomaták támogatták őt, illetve nagyon jó kapcsolatokat ápolt a közép-európai együttműködés és integráció gondolatában érdekelt politikusokkal, egyebek mellett Jászi Oszkárral is, aki régi ismerőse volt. Jó kapcsolatokat tartott fenn Richard Nicolas Coudenhove-Kalergival, sőt, ő lett Csehszlovákia képviselője abban a Páneurópai Bizottságban, amely New Yorkban az ötödik páneurópai kongresszust szervezte.

Hodža ugyanis az integrált Közép-Európát köztes lépésnek tekintette az európai integrációhoz vezető úton.⁴⁴ Továbbra is három – számára teljesen összefüggő – fő kérdés foglalkoztatta: egyrészt a cseh-szlovák

⁴¹ Uo. 309. Ugyanakkor érdekes, hogy Osuský nem lett tagja a Hodža féle Szlovák Nemzeti Tanácsnak. Uo. 310.

⁴² A kapcsolatokról lásd az előző lábjegyzetben említett tanulmányt.

⁴³ LUKÁČ: 36.

⁴⁴ Uo. 37.

viszony igazságos, a szlovákok számára méltányosabb (akár föderatív típusú) megoldása; másrészt a félelem a náci Németországtól és a növekvő befolyású, a Közép-Európába benyomuló Szovjetuniótól; harmadrészt pedig az ennek ellensúlyozásaképpen szorgalmazott közép-európai föderalista összefogási tervek kidolgozása. Már az 1939-ben Párizsban megtartott programadó beszédében, amely az Ambassador Hotelben hangzott el, kiállt a válságba került demokratikus elvek megtartása mellett és óvott a barna és vörös színezetű antidemokratikus veszélyektől. Elutasította az osztályharc elméletét is és a Moszkvából sugallt „demokrácia” felfogást. Amíg fő vetélytársa, Edvard Beneš az emigrációban Csehszlovákia számára megint erős szövetségeseket keresett Közép-Európától keletre és nyugatra egyaránt, továbbá egyre inkább volt hajlandó a csehszlovák biztonságot a szovjet támogatásra építeni, addig a München tapasztalatára támaszkodó Hodža szkeptikus volt azzal szemben,⁴⁵ hogy az esetleg újjászületett köztársaság csak a nagyhatalmi szövetségesek támogatásával építse biztonságpolitikáját. Az ő koncepciója a közép-európai nemzetek szolidaritásán, valamint föderatív típusú együttműködésén alapult.⁴⁶ Ez a gondolat népszerűvé tette a hasonlóan gondolkodó közép-európai emigráns körökben, és még inkább a növekvő európai szovjet befolyástól tartó amerikai, brit és francia diplomáciai körökben. A Szovjetunió náci Németország általi megtámadása, valamint az antifasiszta ellenállásban vállalt óriási szerepe azonban sok repedést okozott az ilyen koncepciók falán. Hodža 1941 utáni marginalizálódása sem volt a véletlen műve.⁴⁷

Hodža eközben (nézetei tükrében nem véletlenül) az amerikai tartózkodása során folyamatosan komoly támadásoknak volt kitéve főleg a londoni csehszlovák emigráció többségi erőinek részéről. Sokszor azzal vádolták, hogy együttműködik Habsburg Ottóval és előkészíti a Habsburgok vezette Közép-Európa újjászervezését, ami nem volt igaz. Az összehasonlás alapjául itt a közép-európai tervek és elkötelezettségek szolgáltak.⁴⁸ Nyilván a Szovjetuniónak sem tetszett a ténykedése. Hodža még

⁴⁵ A két politikus közötti koncepcionális különbségekről lásd átfogóan ZEMKO, Milan: *Stredná Európa v politických koncepciách Milana Hodžu a Edvarda Beneša za druhej svetovej vojny*. IN: PEKNÍK, Miroslav (szerk.): *Milan Hodža – štátnik a politik*. ÚPV SAV, Bratislava, 2002. 319–335.

⁴⁶ LUKÁČ: 34.

⁴⁷ Hodža emigrációs éveiről és koncepcióiról lásd még JABLONICKÝ, Jozef: *K politickému pôsobeniu Milana Hodžu v emigrácii (1939–1944)*. IN: PEKNÍK, Miroslav (szerk.): *Milan Hodža – štátnik a politik*. ÚPV SAV, Bratislava, 2002. 351–353. LUKÁČ, Pavol: *Milan Hodža a otázka habsburskej reštaurácie v emigrácii 1939–1944*. IN: PEKNÍK, Miroslav (szerk.): *Milan Hodža – štátnik a politik*. ÚPV SAV, Bratislava, 2002. 355–374.

⁴⁸ Erről lásd LUKÁČ, Pavol: *Milan Hodža a otázka habsburskej reštaurácie v emigrácii 1939–1944*. IN: PEKNÍK, Miroslav (szerk.): *Milan Hodža – štátnik a politik*. ÚPV SAV, Bratislava, 2002. 355–374.

élete utolsó évében is memorandumot írt az amerikai külügyminiszteriumnak az *Europe at the Crossroads* címen. Ebben a terjeszkedő Sztálin növekvő európai befolyásától óvta az amerikai diplomatákat. Közben folyamatosan dolgozott második legfontosabb művén, a közép-európai föderáció gondolatával foglalkozó *Federation in Central Europe. Reflections and Reminiscences* című munkán. Ebben jelent meg a közép-európai népek együttműködésének múltjára és jövőjére vonatkozó nézeteinek döntő része. Magyarul ez a könyv a *Szövetség Közép-Európában* címmel jelent meg 2004-ben.⁴⁹ Milan Hodža 1944. június 27-én halt meg az amerikai Clearwaterben. Az állam halottjaként hivatalos tiszteletadással temették el Chicagóban,⁵⁰ de a földi maradványait 2004-ben, tehát már a rendszerváltás után és az önálló és demokratikus Szlovákia idején hazaszállították, ahol az állam legfontosabb közjogi méltóságai jelenlétében újratemették. Az ismert és elismert Milan Hodža mai napig a szlovák koncepciózus és demokratikus politikusok képzeletbeli panteonjában áll.

---

⁴⁹ HODŽA, Milan: *Szövetség Közép-Európában*. Kalligram, Pozsony, 2004.

⁵⁰ LUKÁČ: 38.